

حقوق تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی و تصویری

سعید حبیبی^۱

میترا محتشمی^۲

چکیده

ابزارهای رسانه‌ای، فنوگرام و ویدیوگرام‌ها را دربر می‌گیرد که اثری خلق نمی‌کنند، بلکه در ضبط و ثبت اثر همکاری می‌نمایند، لذا تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام در تثبیت اثر اهمیت بسزایی دارند. حقوق تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی و تصویری جزئی از حقوق مرتبط (مجاور) به شمار می‌رود. با این حال در اکثر قوانین و مقررات تنها به حمایت از تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی پرداخته شده و از تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های تصویری سخنی به میان نیامده است. در این مقاله سعی می‌شود با تبیین حقوق این دسته از وابستگان آفرینش‌های ادبی و هنری به بررسی حمایت از تولیدکنندگان این آثار پرداخته شود. بدین منظور قوانین سابق و کنوانسیون‌ها در کنار لایحه پیش‌نویس مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی

حقوق مجاور، حقوق مالکیت فکری، تولیدکنندگان، رسانه‌های صوتی، فنوگرام و ویدیوگرام

۱. دانشیار، گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

Email: habiba@ut.ac.ir

۲. کارشناس ارشد حقوق مالکیت فکری، قم، ایران.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۴/۹ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۶/۵

مقدمه

حقوق مرتبط در مقابل حقوق مؤلف قرار دارد و حقوق کم‌تری برای صاحبان آن قائل است. در برخی از کشورها (کامن لا) قائل به تفکیک بین حقوق مؤلف و حقوق مجاور نیستند و هر دو را ذیل عنوان حقوق مؤلف آورده‌اند، اما بسیاری از کشورها این دو عنوان را جدا کرده‌اند. منظور از حقوق مرتبط یا حقوق مجاور، امتیازاتی است که برای وابستگان به آفرینش‌های ادبی و هنری در نظر گرفته شده است و این اشخاص خود پدیدآورنده آن آثار محسوب نمی‌شوند. (صادقی و همکاران، ۱۳۸۵ ش.) حقوق مجاور به سه دسته اجراکنندگان، تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام و سازمان‌های پخش رادیوتلوویزیونی تقسیم می‌شود. حقوق تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی و تصویری یکی از موارد سه گانه حقوق مجاور است. ابزارهای رسانه‌ای، فنوگرام و ویدیوگرام‌ها را دربر می‌گیرد که اثری خلق نمی‌کنند، بلکه در ضبط و ثبت اثر همکاری می‌نمایند، لذا تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام در تشبیت اثر اهمیت بسزایی دارند.

متصدیان تولید آثار صوتی و تصویری تجربه، تخصص و سرمایه‌های مالی را که صرف تولید آثار صوتی و تصویری نموده بودند در معرض خطر دیدند و درصدد حمایت از آن برآمدند. در واقع، حقوق تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام بدین جهت شناسایی شده است که شناخت حقوق منابع مالی و سازمانی خلاق آنان در ساخت صدا و تصویر ضبط شده و قابل عرضه به عموم در قالب تصویر و صوت و صدای تجاری ضرورت دارد. به علاوه منفعت مشروع آنان در داشتن منابع قانونی لازم برای مقابله با استفاده‌های غیر مجاز چه به صورت ساخت و توزیع نسخه‌های غیر مجاز (دزدی ادبی و هنری) و چه به صورت پخش و انتشار یا ابلاغ و مبادله

صوت و تصویر آنان به عموم به طور غیر مجاز حمایت از حقوق آنان را، توجیه می‌نماید. (مری بٹ، ۱۳۷۸ ش.)

با وجود شناسایی حقوق و ضرورت حمایت از تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی و تصویری، اغلب قوانین تنها به حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام پرداخته و از تولیدکنندگان ویدیوگرام سخنی به میان نیاورده‌اند، اما نظر به شناسایی حقوق برای تولیدکنندگان فنوگرام، قانونگذار باید جهت حمایت از این دسته از وابستگان آفرینش‌های فکری نیز مقرراتی تدوین نماید. فقدان قوانین و ضمانت اجراهای لازم جهت حمایت از حقوق تولیدکنندگان آثار رسانه‌های صوتی و تصویری، موجب ضبط و تکثیر و استفاده غیر مجاز این آثار می‌گردد. پس لازم است مشخص شود تولیدکنندگان ابزار رسانه‌ای چه کسانی هستند و از چه حقوقی برخوردارند؟ مقاله حاضر درصدد است تا به تبیین حقوق مربوط به تولیدکنندگان ابزار رسانه‌های صوتی و تصویری بپردازد و مقررات مربوط به آن را بررسی کند. بدین منظور این مقاله به بررسی پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، قوانین سابق ایران و قوانین بین‌المللی خواهد پرداخت.

سود
جرا
بٹرا
محشمی

الف - تعاریف و مفاهیم کلی

۱- تعریف

۱-۱- **تعریف تولیدکنندگان فنوگرام‌ها:** در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۴۸ تعریفی از تولیدکنندگان فنوگرام‌ها ارائه نشده است. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۵۲ بدون ارائه تعریفی از تولیدکنندگان فنوگرام‌ها، در ماده ۳ در خصوص آن‌ها مقرراتی تدوین نموده است، لیکن بند ۲۹ ماده ۱ پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق

مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، تعریفی از تولیدکنندگان ارائه داده است. طبق این بند، «تولیدکننده ابزار رسانه صوتی شخص حقیقی یا حقوقی است که برای اولین بار اثر صوتی را بر روی ابزار رسانه صوتی ضبط نماید.» این تعریف منطبق با تعریف کنوانسیون رم است.

برابر بند دال ماده ۲ معاهده اجراها و آثار صوتی سازمان جهانی مالکیت فکری^۱ «تولیدکننده فنوگرام شخص حقیقی یا حقوقی است که ابتکار و مسؤلیت اولین ضبط صداها را به یک برگردان یا یک اجرا یا سایر صداها یا نمادهای صوتی را به عهده می‌گیرد.» قبل از این معاهده، کنوانسیون رم در بند سوم (c) ماده ۳ تعریف کوتاه‌تری از تولیدکننده فنوگرام‌ها ارائه داده بود که عیناً در بند ب ماده ۱ کنوانسیون ژنو راجع به حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام در مقابل تکثیر بدون اجازه فنوگرام‌های آنان مورخ ۲۹ اکتبر ۱۹۷۱ موسوم به «کنوانسیون فنوگرام‌ها» تکرار شده است. بند ۲ ماده ۱۴ موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) هم از حقوق تولیدکنندگان حمایت کرده، اما تعریفی از آن ارائه نداده و تعیین مفاد آن را به کنوانسیون رم واگذار کرده است.

با توجه به تعاریف بالا، تولیدکننده فنوگرام، اعم از شخص حقیقی و حقوقی می‌باشد، هرچند به طور غالب شخص حقوقی است. چنین شخصی در کارهای فنی مربوط به تولید یک اثر صوتی شرکت نمی‌کند و همین اندازه کافی است که وی مسؤلیت مالی مؤثری در تولید آثار صوتی به عهده گیرد. به طور عموم تولیدکننده، یک شرکت ثبت و ضبط اثر است و تولیدکننده فنوگرام لزوماً تولیدکننده آثار صرفاً هنری نیست و اثر به طور مطلق ملاک است. (سومکسی، ۲۰۱۱ م.)

معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو تعریف جامع‌تری ارائه داده و عبارت ابتکار و مسؤلیت شخص حقیقی یا حقوقی به تعریف کنوانسیون رم افزوده شده است.

فقدان ابتکار و مسؤولیت هر گونه توصیف شخص به عنوان تولیدکننده فنوگرام‌ها را منتفی می‌کند. چنین شرطی مانع از آن است که یک فنی کار ساده بتواند مدعی این حقوق شود، زیرا عمل خلاق در تهیه حامل یا فنوگرام به او تعلق ندارد. (زرکلام، ۱۳۸۷ ش.) شرط ابتکار و مسؤولیت در حقوق فرانسه هم به چشم می‌خورد. در ماده ۱-۲۱۳-L حقوق مجاور فرانسه، تولیدکننده فنوگرام این گونه توصیف شده است: «هر شخص حقیقی یا حقوقی که ابتکار و مسؤولیت اولین ثبت توالی صداها را بر عهده می‌گیرد.» (بوش، ۲۰۱۱ م.)

باید توجه داشت که در قوانین عبارت «اولین ثبت» یا «اولین ضبط» مقرر شده است. بنابراین ثبت‌های بعدی مد نظر قرار نمی‌گیرد. بند ۲۹ ماده ۱ پیش‌نویس لایحه هم از عبارت اولین ثبت استفاده کرده و آن را شرط دانسته است. در این تعریف از عبارت ابتکار و مسؤولیت استفاده نشده است، لذا این ایراد باقی است که هر شخصی بتواند به راحتی مدعی این حقوق گردد، چون هیچ قیدی بر ماده وارد نشده و این موجب سوء استفاده خواهد شد. عبارت «اثر صوتی» هم در پیش‌نویس لایحه مطلق آورده شده و هیچ قیدی بر آن وارد نیست که این وصف شامل ضبط و ثبت هر اثر صوتی خواهد بود، یعنی تنها آثار خاص هنری منظور نیست؛ هر اثری که به فرض از حوادث طبیعی یا اجتماعات مردمی هم باشد، مصداق این ماده خواهد بود، پس تنها کافی است که فنوگرام توالی ثبت‌شده‌ای از صداها باشد، اما لازم نیست صدا حتماً اثر هنری باشد، لذا تثبیت آواز پرندگان بر روی فنوگرام نیز قابل حمایت است.

بند سوم (c) ماده ۲ معاهده اجراها و آوانگاشت‌های وایپو، ضبط یا ثبت را چنین تعریف کرده است: «وارد کردن صداها یا نمودهای آن‌ها در قالبی که دریافت، تکثیر یا انتقال آن را به کمک یک ابزار امکان‌پذیر سازد.» بدیهی است که

ابزارهای دیجیتالی ثبت و ضبط صداها، به راحتی می‌توانند از مصادیق این حکم تلقی شوند. در بند ۲۶ ماده ۱ پیش‌نویس لایحه هم آمده: «تثبیت عبارت است از ضبط امواج رادیویی، اصوات، تصاویر یا ترکیبی از آن‌ها یا ضبط نموده‌های الکترونیکی در یک ابزار رسانه محسوس به گونه‌ای که بتوان آن‌ها را خواند، احساس نمود، تکثیر یا ارسال نمود یا به اشکال دیگر به کار برد.» این تعریف نیز ابزار دیجیتالی را دربر می‌گیرد و ملاک مهمی که به آن تأکید شده این است: هر اثری که بتوان آن را احساس نمود و درک کردنی باشد، قابل حمایت است، البته در برخی قوانین مانند حقوق فرانسه از تثبیت تعریفی ارائه نشده است، زیرا هدف قانونگذار این بوده که تثبیت از طریق تمامی تکنولوژی‌ها امکان‌پذیر گردد و به تکنولوژی خاصی محدود نگردد.

۱-۲- تولیدکنندگان ویدیوگرام: در عرصه بین‌المللی دستورالعمل اروپایی راجع به برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مجاور سال ۲۰۰۱ میلادی در بند ۲ ماده ۲ خود، صراحتاً در کنار تولیدکنندگان فنوگرام‌ها از حقوق تولیدکنندگان اولین ثبت فیلم‌ها اعم از اصل یا کپی آن، حمایت کرده است. در کنوانسیون رم و معاهده اجراها و آوانگاشت‌های وایپو، اشاره‌ای به تولیدکننده سکانس تصویری یا فیلم یا ویدیوگرام نشده است. با این حال در حقوق داخلی برخی کشورها نظیر حقوق فرانسه و آلمان از حقوق تولیدکنندگان سکانس‌های تصویری و فیلم به طور مستقل حمایت شده است. حقوق فرانسه از این دسته افراد همانند فنوگرام‌ها در قالب حقوق مجاور حمایت کرده است. عدم حمایت از تولیدکنندگان ویدیوگرام به طور مجزا در برخی قوانین شاید به این دلیل باشد که کنوانسیون برن از آثار تصویری تحت عنوان آثار سینمایی حمایت کرده است و دیگر نیازی به حمایت مجدد تحت عنوان جدید نبوده است.

حقوق آلمان نیز از حقوق تهیه‌کنندگان سکانس‌های تصویری و فیلم، نه به عنوان حقوق مجاور، بلکه در چارچوب مقررات مستقل تحت عنوان «مقررات ویژه در مورد آثار سینمایی» حمایت نموده است. (کلمبه، ۱۳۸۵ ش.) طبق ماده ۱-۲۱۵ L قانون مالکیت فکری فرانسه، تولیدکننده ویدیوگرام این‌گونه توصیف شده است: «شخص حقیقی یا حقوقی که ابتکار و مسؤولیت اولین ثبت توالی تصاویر را به عهده می‌گیرد، چه این تصاویر همراه با صدا باشد چه بدون صدا باشد.» (بوش، ۲۰۱۱ م.) وقتی صحبت از ابتکار و مسؤولیت به میان می‌آید، بدین معنی است که یک سرمایه‌گذار صرف اگر موجب راهنمایی و هماهنگی نگردد، نمی‌تواند تولیدکننده محسوب شود. مورد دیگر این‌که، توالی تصاویر که در این ماده به کار رفته است، با تکنولوژی‌های فیلمبرداری و فیلم‌هایی که تنها شامل یک صحنه فیلم هستند، انطباق ندارد. در حالی که مقصود مقنن فرانسه این نبوده است که بخواهد این نوع فیلم‌ها را از شمول حمایت مستثنی نماید. (کامینا، ۲۰۰۴ م.)

۲- موضوع مورد حمایت

موضوع مورد حمایت کاملاً مادی است، زیرا آنچه به واسطه آن از این دسته افراد حمایت قانونی به عمل می‌آید حامل یا به عبارت دیگر ابزار یا وسایلی است که تشبیت بر روی آن صورت می‌گیرد؛ این ابزار و وسایل، فنوگرام و ویدیوگرام است. فنوگرام را تشبیت اصوات خالی یک اجرا یا صداهای دیگر دانسته و هر تشبیتی که مربوط به آثار شنوایی باشد را دربر می‌گیرد. ویدیوگرام را تشبیت مجموعه لحظات تصاویر با صدا یا بی‌صدا می‌دانند که به اجمال ثبت صدا و تصویر کار اصلی تولیدکنندگان است و در هیچ یک از قوانین روش تشبیت، طبیعت و نوع ابزار و وسایل تشبیت اصوات و تصاویر معین نشده است. (محسنی و همکاران، ۱۳۸۶ ش.) این امر بدین علت است که اگر این موارد تعیین می‌شد، امکان دور ماندن از

فناوری وجود داشت، زیرا در هر زمان روشی جدید برای تثبیت و نوعی تازه از ابزار ایجاد می‌شود و این امر به نوعی آینده‌نگری در قانونگذاری است و نقطه قوت تلقی می‌شود، زیرا آن را محدود به وسایل و طرق موجود نمی‌نماید.

در بند ۳۷ ماده ۱ فصل دوم از بخش سوم پیش‌نویس لایحه که به بحث حقوق مرتبط اختصاص دارد در تعریف ابزار رسانه‌های صوتی این‌گونه مقرر شده است: «واسطی که بر روی آن صدا یا نمودهایش ثبت می‌شود.» در نتیجه، این اصطلاح شامل واسطی مانند فیلم که صدا در آن همراه با تصویر ثبت می‌شود نمی‌گردد. به دلیل این‌که ویدیوگرام در حقوق ایران و لایحه پیش‌نویس مورد حمایت قرار نگرفته، تعریفی از اثر رسانه‌ای تصویری ارائه نشده است، اما مطابق تعریف فوق ابزار رسانه‌ای تصویری را می‌توان واسطی دانست که بر روی آن تصویر و نمودهایش ثبت می‌شود، چه این تصاویر همراه با صدا یا بدون صدا باشد.

بند ب ماده ۳ کنوانسیون رم و بند الف ماده ۱ کنوانسیون ژنو، فنوگرام یا اثر صوتی را این‌گونه تعریف نموده‌اند که عبارتند از هر ثبت منحصر شنیداری از اصوات یک اجرا یا سایر اصوات. منظور از این تعریف، نوعی از ضبط صداست که ماندگار بوده و امکان بازگرداندن آن نوار یا صفحه به عقب و پخش دوباره آن وجود داشته باشد. پس این تعریف تمامی آثار صوتی مانند گرامافون، نوارهای کاست و دیسک‌های صوتی را دربر می‌گیرد. بند ب ماده ۲ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو، فنوگرام یا آثار صوتی را عبارت از ثبت اصوات یک اجرا یا سایر اصوات یا نمودهای اصوات صرف نظر از یک ثبت آمیخته با اثر سینمایی یا سایر آثار سمعی - بصری دانسته است. محدوده آثار صوتی به این دلیل در معاهده وایپو نسبت به کنوانسیون رم افزایش یافته تا سیگنال‌هایی که اصوات را ارائه و بازنمایی می‌کند، اما خودشان صدا نیستند را دربر بگیرد. (صادقی و همکاران، ۱۳۸۶ ش).

۳- مدت حمایت از حقوق تولیدکنندگان

کنوانسیون رم ۱۹۶۱ و کنوانسیون ژنو ۱۹۷۱ در زمینه حقوق مجاور به کشورهای عضو در تعیین مدت حمایت از حقوق مادی مجاور آزادی عمل داده‌اند به شرط این‌که مدت مزبور کمتر از ۲۰ سال نباشد. مبدأ شروع مدت حمایت برابر ماده ۱۴ کنوانسیون رم از پایان سال ضبط آوانگاشت‌ها است و بر طبق ماده ۴ کنوانسیون ژنو از پایان هر یک از سال‌های ضبط یا انتشار خواهد بود.

با این حال مطابق بند ۲ ماده ۱۷ معاهده اجراها و آثار صوتی و وایپو، مدت حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام‌ها نباید از ۵۰ سال کمتر باشد. این مدت از تاریخ پایان سالی که فنوگرام‌ها منتشر شده خواهد بود، در غیر این صورت از پایان سال ثبت فنوگرام شروع می‌شود. ماده ۱۰۸ پیش‌نویس لایحه تکرار بند ۲ ماده ۱۷ معاهده اجراها و آثار صوتی و وایپو است. در صورتی که سال شروع مدت حمایت، پایان سال انتشار باشد، مدت حمایت بسیار بیشتر از زمانی است که سال تثبیت مبدأ شروع باشد. مدت حمایت از حقوق معنوی نیز در حقوق ایران دائمی است.

سید حبیب‌الله میرزا محسنی

ب - حمایت از حقوق تولیدکنندگان در سطح ملی و بین‌المللی

۱- حمایت از حقوق تولیدکنندگان در سطح ملی

در ایران اولین نکته مثبت پیش‌بینی حقوق مجاور در پیش‌نویس لایحه جدید است که خلأ موجود در قوانین سابق را مرتفع خواهد نمود، چون پیش از این در خصوص حقوق مجاور هیچ مطلبی در قوانین موجود نبود و برای حمایت از این دسته افراد می‌بایست به قوانین عام از جمله قواعد مسؤولیت مدنی و حقوق قراردادهای رجوع می‌شد. در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ در این مورد چیزی گفته نشده است. تنها قانونی که مقرراتی برای

حقوق مرتبط مقرر نموده قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی سال ۱۳۵۲ است که در ماده ۳ از تهیه‌کنندگان فنوگرام‌ها و تولیدکنندگان برنامه‌های رادیو تلویزیونی حمایت کرده است.

لیکن هیچ‌گونه مقرراتی در خصوص هنرمندان مجری اثر در این قانون وجود ندارد، پس از آن بند ۱ ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیک ۱۳۸۲ هم سه گروه حقوق مرتبط را مشمول قوانین ۱۳۴۸ و ۱۳۵۲ دانسته است که این ارجاع، ارجاع به خلأ قانونی است نه اشاره و ارجاع به قوانین مدون در رابطه با موضوع. با این حال پیش‌نویس لایحه تنها از تولیدکنندگان فنوگرام حمایت نموده است. معیار حمایت در ماده ۴ پیش‌نویس لایحه - که بر اساس ماده ۵ کنوانسیون رم تدوین شده است - این است که یا تولیدکننده اثر صوتی تابعیت ایران را داشته باشد یا نخستین ضبط یا انتشار اثر صوتی در ایران انجام شده باشد.

۲- حمایت از حقوق تولیدکنندگان در سطح بین‌المللی

کنوانسیون رم به عنوان ستون اصلی حمایت در زمینه حقوق مجاور شناخته می‌شود، بدین جهت که تلاشی جهت ایجاد و استقرار مقررات بین‌المللی در زمینه‌ای جدید بود، آن هم در شرایطی که در آن مقطع زمانی قوانین داخلی اندکی در این زمینه وجود داشت، زیرا اغلب کشورها می‌بایست قبل از الحاق به کنوانسیون، قوانینی را مطرح کنند و به تصویب برسانند. در ۲۹ اکتبر ۱۹۷۱ کنوانسیون ژنو برای حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام در مقابل نسخه‌برداری غیر مجاز تصویب شد. در موافقت‌نامه تریپس هم از حقوق مرتبط یا مجاور حمایت شده است و حداقل استانداردهای حمایت از ذی‌نفعان حقوق مرتبط را همان‌گونه که در کنوانسیون رم مقرر شده، بدون آنکه الحاق به کنوانسیون رم را برای کشورهای عضو اجباری کند، به رسمیت شناخته است. در ابتدای بند ۲ ماده ۱۴ موافقت‌نامه

تریپس به تولیدکنندگان آثار صوتی اشاره شده، اما سخنی از تولیدکنندگان آثار تصویری نیامده است.

در معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو تنها از تولیدکنندگان فنوگرام حمایت شده و به صراحت از حمایت از تولیدکنندگان ویدیوگرام ممانعت کرده است، اما با توجه به سکوت کنوانسیون رم، ژنو و موافقت‌نامه تریپس نسبت به ویدیوگرام، به نظر می‌رسد که آن‌ها حداقل حمایت را نسبت به تولیدکنندگان فنوگرام در نظر گرفته‌اند و کشورها را مختار گذاشته‌اند که از این حداقل، فراتر روند. در واقع، مقصود از عدم درج مقرراتی در خصوص تولیدکنندگان آثار تصویری این بوده است که حمایت از آن را در اختیار کشورهای عضو قرار دهند تا با توجه به شرایط و مقتضیات کشور خود به حمایت از این دسته از وابستگان آفرینش‌های هنری بپردازند. حقوق داخلی برخی از کشورها نظیر حقوق فرانسه و آلمان، از این حداقل فراتر رفته و علاوه بر حمایت از تولیدکنندگان فنوگرام، از حقوق تهیه‌کنندگان سکناس‌های تصویری و فیلم نیز به طور مستقل حمایت کرده‌اند. همچنین دستورالعمل اروپایی راجع به برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مجاور سال ۲۰۰۱ نیز از حقوق تولیدکنندگان فیلم‌ها حمایت کرده است.

ج - اقسام حقوق تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام

۱- حقوق معنوی تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام

از بین دارندگان حقوق مجاور، تنها اجراکنندگان، آن هم با محدودیت‌هایی در ماده ۵ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو از حق معنوی بهره‌مند هستند. شاید تنها علت این تفکیک بین دارندگان حقوق مجاور این باشد که فقط اجراکنندگان شخص حقیقی هستند و در مقابل، تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام اصولاً شخص

حقوقی می‌باشند و تنها برای شخص حقیقی حق معنوی در نظر گرفته شده است، اما این تفکیک چندان منطقی به نظر نمی‌رسد، زیرا نام تولیدکنندگان نیز بر روی فنوگرام و ویدیوگرام قید می‌گردد، لذا باید از حق حرمت نام و اثر خود برخوردار باشند و به واسطه این حق می‌توانند دیگران را از تغییر یا تحریف نام یا اثر خود منع کنند. (صادقی و همکاران، ۱۳۸۵ ش.) چه بسا امکان دارد شخص حقیقی تولیدکننده اثر باشد و محروم‌نمودن او از این حق بدون وجه است.

در پاسخ به این اشکال دلیلی که بیان شده این است که رابطه تولیدکننده با آثار تولیدی همانند آنچه به مؤلفان یا اجراکنندگان نسبت داده می‌شود، خلاقانه و شخصی نیست و بدین سبب برای این دسته اشخاص چه حقیقی باشند چه حقوقی، حق معنوی در نظر گرفته نشده است. (سومکسی، ۲۰۱۱ م.) این در حالی است که در بسیاری قوانین برای حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی و تصویری قید خلاقانه‌بودن و ابتکار هم به کار برده می‌شود و با این شرط از آن‌ها حمایت به عمل می‌آید. با این حال برخی کشورها حق معنوی محدودی برای تولیدکنندگان فنوگرام مقرر نموده‌اند. از جمله آلمان که در ماده ۹۴ (۱) قانون کپی‌رایت در صورتی که تحریف یا تغییر ثبت صوتی یا ویدیویی به منافع قانونی تولیدکنندگان لطمه وارد کند، به ایشان حق معنوی اعطا نموده است.

حق مشابهی به تولیدکنندگان فیلم در استرالیا داده شده است. (کامینا، ۲۰۰۴ م.) در ایران نیز از آنجا که ذی‌نفعان حقوق مرتبط تحت حقوق پدیدآورنده بررسی شده‌اند، می‌توان آن‌ها را در حکم پدیدآورنده محسوب نمود و ماده ۳ قانون سال ۴۸ که برای پدیدآورنده حق معنوی نسبت به نام و اثر خود مقرر می‌دارد را نسبت به تولیدکنندگان آثار صوتی نیز تسری داد. همچنین هرچند که در قانون سال ۵۲ اشاره‌ای به حق معنوی نشده است، اما مطابق ماده ۱ این قانون، مقررات

قانون سال ۴۸ نسبت به آثار موضوع حمایت این قانون اعمال می‌شود. (صادقی و همکاران، ۱۳۸۳ ش.) مصادیق حقوق معنوی در ایران عبارت است از: حق ولایت بر اثر (حق نام)، حق حرمت اثر (تمامیت اثر)، حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار یا عدم انتشار اثر، حق عدول یا استرداد اثر.

۲- حقوق مادی تولیدکنندگان فنوگرام و ویدیوگرام

۲-۱- حق تکثیر: ماده ۱۰ کنوانسیون رم مقرر نموده است: «تولیدکنندگان فنوگرام‌ها از حق تجویز یا ممنوع کردن تکثیر مستقیم یا غیر مستقیم فنوگرام‌هایشان برخوردار هستند.» تکثیر به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم است. گاه تکثیر از پخش رادیوتلوویزیونی یک اثر صوتی انجام می‌شود که به آن تکثیر غیر مستقیم گویند و گاه تکثیری مستقیم و بی‌واسطه از یک اثر صوتی است برای مثال از لوح فشرده آواز یک خواننده معروف که شرکت خاصی تولید کرده است. (صادقی و همکاران، ۱۳۸۳ ش.) مشابه این حق در بند ۱ ماده ۷ دستورالعمل اروپایی حقوق مجاور سال ۱۹۹۲ و بند ۲ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس برای تولیدکنندگان فنوگرام‌ها پیش‌بینی شده و در ماده ۱۱ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو هم تکرار شده است؛ با این تفاوت که حق تجویز تکثیر «به هر صورت و به هر شکلی» به مقررات قبلی اضافه شده است که شامل تکثیر دیجیتالی نیز می‌گردد.

به نظر برخی از حقوقدانان فرانسوی، حق تکثیر شامل اختیار ممنوع کردن تکثیر فنوگرام‌ها نه تنها با همان شکل و یا همان اهداف، بلکه به صورت‌های دیگر نظیر دیجیتالی کردن و قراردادن آن‌ها در سایت‌های اینترنتی، تکثیر برای پخش رادیویی و همچنین داخل کردن هر اثر ثبت‌شده تصویری نیز می‌شود. این مورد از عبارت تکثیر مستقیم یا غیر مستقیم استنباط می‌گردد. (کلمبه، ۱۳۸۵ ش.) در حقوق ایران تنها حکمی که راجع به حقوق مادی دارندگان حقوق مجاور به مفهوم

اصطلاحی آن وجود دارد، ماده ۳ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی سال ۵۲ است. این ماده که فقط ناظر به تولیدکنندگان فنوگرام‌هاست مقرر می‌دارد: «نسخه‌برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی که بر روی صفحه یا نوار یا هر وسیله دیگر ضبط شده باشد، بدون اجازه صاحبان حق یا تولیدکنندگان انحصاری یا قائم مقام قانونی آنان برای فروش، ممنوع است.»

در این ماده حق انحصاری تولیدکنندگان فنوگرام‌ها برای ضبط یا تکثیر اثر به رسمیت شناخته شده است. این ایراد وارد است که حقوق مادی تولیدکنندگان فنوگرام‌ها را محدود به حق ضبط و تکثیر کرده در حالی که در ادامه خواهیم دید این اشخاص علاوه بر این دو حق، از حقوق دیگری هم برخوردار هستند. از سوی دیگر قانونگذار سال ۵۲، ضبط و تکثیر را بدون اجازه تولیدکننده فنوگرام‌ها، فقط زمانی ممنوع کرده که با قصد فروش انجام شود، در حالی که بهره‌برداری تجاری از فنوگرام‌ها می‌تواند به اشکال دیگری غیر از فروش هم صورت گیرد. به عنوان مثال می‌توان از اجاره، معاوضه، پخش رادیویی و تلویزیونی و ماهواره‌ای فنوگرام‌ها نام برد. در ماده ۱۰۵ پیش‌نویس لایحه این‌گونه مقرر شده است: «تولیدکننده ابزار رسانه صوتی دارای حق انحصاری انجام‌دادن یا اجازه انجام‌دادن فعالیت‌های زیر را دارد: الف - تکثیر مستقیم یا غیر مستقیم ابزار رسانه به هر شکل و روش.»

این ماده نواقصی که در ماده ۳ قانون ۵۲ بوده را برطرف کرده و مانند معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو، تکثیر دیجیتالی را هم دربر می‌گیرد. طبق بند ۲۸ ماده ۱ پیش‌نویس لایحه: «تکثیر، عبارت است از تهیه یک یا چند نسخه از کل یا بخشی از اثر یا ابزار رسانه صوتی از راه‌هایی همچون چاپ، عکسبرداری، فتوکپی، فیلمبرداری، ذخیره‌سازی الکترونیکی اعم از دائمی و موقت و یا به هر شکل و روش دیگر.» نکته مثبت این تعریف در عبارت «به هر شکل و روش دیگر» است

که هدف آن دربرگرفتن وسایلی بوده که شاید در آینده به وجود آید و پیش‌بینی مثبت لایحه محسوب می‌شود. (زرکلام، ۱۳۸۷ ش.)

۲-۲- حق توزیع: حق فروش، اجاره و معاوضه در واقع از نتایج حق تکثیر و ادامه آن است. شاید به همین دلیل کنوانسیون رم ۱۹۶۱ متضمن حق توزیع برای هنرمندان مجری اثر، تولیدکنندگان فنوگرام‌ها و سازمان‌های پخش رادیویی نیست. با این حال سایر مقررات بین‌المللی و حقوق داخلی کشورها ترجیح داده‌اند این حق را به طور مستقل برای دارندگان حقوق مجاور به رسمیت بشناسند. از جمله بند ۱ ماده ۹ دستورالعمل اروپایی حقوق مجاور ۱۹۹۲، تحت عنوان حق توزیع، برای تولیدکنندگان فنوگرام‌ها نسبت به فنوگرام‌هایشان، برای تهیه‌کنندگان فیلم نسبت به اصل یا کپی فیلم‌هایشان حق انحصاری عرضه محصولات به عموم از جمله کپی آن‌ها را از طریق فروش یا غیر آن، پیش‌بینی کرده و مشخصاً آن را حق توزیع نامیده است.

معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو هم ماده ۱۲ خود را به حق توزیع تولیدکنندگان فنوگرام‌ها اختصاص داده است. برابر این معاهده، حق توزیع می‌تواند در قالب فروش یا هر گونه اشکال دیگر انتقال مالکیت، اعمال شود. (کلمبه، ۱۳۸۵ ش.) در بند ب ماده ۱۰۵ پیش‌نویس لایحه، همانند معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو، حق توزیع یا پخش عمومی با این شرط که پخش باید برای نخستین بار باشد، مقرر شده است. علاوه بر آن، اصل یا نسخه اثر قبلاً با اجازه تولیدکننده در ایران یا هر نقطه‌ای دیگر از جهان پخش نشده باشد. این حق مانند حق توزیع مؤلف است و تا زمانی این حق پابرجاست که قبلاً پخش در ایران یا در نقطه‌ای از جهان صورت نگرفته باشد.

۲-۳- حق در دسترس عموم قرارداد: در حقوق برخی کشورها نظیر فرانسه از حق توزیع به عنوان حق در دسترس عموم قرارداد، یاد شده است. با این حال معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو، برای هر یک از دو اصطلاح «حق توزیع» و «حق در دسترس عموم قرارداد»، مفاهیم جداگانه‌ای در نظر گرفته و مقررات متفاوتی وضع کرده است. ماده ۱۴ این معاهده به طور مشخص به «حق در دسترس عموم قرارداد» فنوگرام‌ها اختصاص یافته است. برابر این ماده: «تولیدکنندگان فنوگرام‌ها از حق انحصاری در دسترس عموم قرارداد فنوگرام‌های ثبت شده خود، به صورت بی‌سیم یا باسیم، به نحوی که هر کس بتواند در مکان یا زمانی که خود ترجیح می‌دهد به آن دسترسی داشته باشد، برخوردار هستند.» بند دال ماده ۱۰۵ پیش‌نویس لایحه برگردان فارسی ماده مذکور می‌باشد.

۲-۴- حق اجاره عمومی: کنوانسیون رم در مورد حق تجویز اجاره از سوی دارندگان حقوق مجاور ساکت است، اما معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو برای تولیدکنندگان فنوگرام‌ها، این حق را به عنوان حقی مستقل از سایر حقوق پیش‌بینی کرده است. بند ۱ ماده ۱۳ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو مقرر می‌دارد: «تولیدکنندگان فنوگرام‌ها از حق انحصاری تجویز اجاره تجاری اصل یا کپی فنوگرام‌ها به عموم، برابر شرایط قانون ملی کشورهای عضو، حتی پس از توزیع آن‌ها توسط خود تولیدکنندگان یا با رضایت آنها، برخوردارند.» تصریح معاهده به این‌که حتی پس از توزیع فنوگرام‌ها، باز هم حق اجاره باقی است، برای روشن‌ساختن این مطلب می‌باشد که حتی پس از توزیع فنوگرام‌ها، آنان نسبت به تجویز اجاره این محصولات دارای حقند. این دو حق متفاوت هستند؛ با اولین توزیع، این حق برای دارنده آن از بین می‌رود در حالی که با توزیع، حق اجاره اثر باقی است.

در رابطه با مفهوم «کپی یا نسخه» بند ۱ اعلامیه مشترک معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو مقرر می‌دارد که مراد از کپی، نسخه‌های ثبت‌شده‌ای است که همانند اشیای محسوس می‌تواند به گردش درآید. ماده ۱۳ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو در مورد حق تجویز اجاره عیناً در بند ج ماده ۱۰۵ پیش‌نویس لایحه تکرار شده و در کنار اجاره عمومی، عاریه عمومی هم آورده شده است. پیش‌بینی عاریه عمومی از نقاط قوت لایحه محسوب می‌گردد. اشاره به این نکته لازم است که ماده ۲ دستورالعمل اروپایی حقوق مجاور سال ۱۹۹۲ حق تجویز اجاره را نه تنها برای پدیدآورندگان آثار، هنرمندان مجری اثر و تولیدکنندگان فنوگرام‌ها، بلکه برای تهیه‌کنندگان فیلم‌ها نسبت به اولین ثبت‌سکنس‌های صوتی یا صوتی - تصویری یا سکنس‌های تصویری در نظر گرفته است، اعم از این‌که با صدا یا بی‌صدا باشد. این امر در لایحه جدید پیش‌بینی نگردیده است.

بند ۴ ماده ۱۴ موافقت‌نامه تریپس به طور غیر مستقیم به حق اجاره فنوگرام اشاره کرده است. در این بند آمده: «مقررات ماده ۱۱ در خصوص برنامه‌های رایانه‌ای با تغییرات لازم در مورد تولیدکنندگان فنوگرام و سایر دارندگان حق در مورد فنوگرام به نحو مقرر در قوانین یک کشور قابل اعمال خواهد بود...» منظور از مقررات ماده ۱۱ همان حق اجاره است. (کلمبه، ۱۳۸۵ ش).

۲-۵- حق بهره‌برداری از دستمزد منصفانه: کنوانسیون رم در ماده ۱۲ به این حق اشاره کرده و منظور از آن حق الزحمه‌ای است که در خصوص پخش رادیویی فنوگرام‌ها به تولیدکنندگان فنوگرام از سوی استفاده‌کننده اعطا می‌شود و اگر قانون ملی در این زمینه ساکت باشد بر طبق شروط، معین می‌شود. راه حل مذکور منطبق با ماده ۱۲ کنوانسیون رم بر اساس بند ۲ ماده ۸ دستورالعمل

اروپایی سال ۱۹۹۲ تنظیم شده است. با توجه به سهم فنوگرام‌های تجاری در برنامه‌های مؤسسات پخش صوتی - تصویری این راه حل دارای اهمیتی ویژه است. معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو ماده ۱۵ خود را به حق بهره‌مندی تولیدکنندگان فنوگرام‌ها از حق‌الزحمه منصفانه نسبت به پخش رادیویی فنوگرام‌ها اختصاص داده است. بند ۱ این ماده مقرر می‌دارد: «تولیدکنندگان فنوگرام‌ها، زمانی که فنوگرام‌ها با هدف تجاری به طور مستقیم یا غیر مستقیم برای پخش رادیویی یا در دسترس عموم قرار دادن، مورد استفاده قرار می‌گیرند، از حق‌الزحمه منصفانه و واحد برخوردار خواهند بود.» بند ۲ این ماده، کشورهای عضو را در تشخیص افراد بهره‌مند از این دستمزد، همچنین در نحوه توزیع آن، آزاد گذاشته است. بند ۳ همین ماده نیز به کشورهای عضو در اعمال محدودیت‌هایی در این زمینه اختیار داده است.

در بند ۱ ماده مورد بحث، اصطلاح «حق‌الزحمه منصفانه» مبهم است، زیرا معیار خاصی در این زمینه اعلام نشده و به نظر می‌رسد در صورت بروز اختلاف، قاضی یا داور باید با توجه به نوع استفاده، محدوده آن و نیز عرف تجاری و حرفه‌ای موجود در این زمینه، نسبت به میزان حق‌الزحمه قابل پرداخت به تولیدکنندگان فنوگرام‌ها اظهار نظر کند. همچنین از اصطلاح «حق‌الزحمه واحد» که در بند ۱ ماده مورد بحث به کاررفته، چنین استنباط می‌شود که برای هر استفاده فقط یک بار حق‌الزحمه پرداخت می‌شود و این بر عهده قوانین ملی کشورهای عضو است که اشخاص بهره‌مند از این حق‌الزحمه و نحوه توزیع آن را بین اشخاص ذی‌نفع، تعیین کنند.

در مواد ۱۰۶ و ۱۰۷ پیش‌نویس لایحه هم اجرت عادلانه برای استفاده از ابزار رسانه صوتی آورده شده است. ماده ۱۰۶ پیش‌نویس لایحه که مانند بند ۱ ماده

۱۵ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو است، چگونگی محقق‌شدن حق تولیدکنندگان فنوگرام را به اجرت عادلانه آورده است. در ماده ۱۰۷ پیش‌نویس لایحه خصوصیات انتشار با هدف تجاری آورده شده که عیناً بند ۴ ماده ۱۵ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو می‌باشد. حق بهره‌مندی از حق‌الزحمه منصفانه در دستورالعمل اروپایی حقوق مجاور سال ۱۹۹۲ ابعاد وسیع‌تری پیدا کرده است. این حق نه تنها شامل پخش رادیویی محصولات می‌شود، بلکه شامل اجراهایی که حق اجاره آن‌ها به غیر واگذار شده، نیز می‌گردد. (کلمبه، ۱۳۸۵ ش.)

انتشار وفق بند دال ماده ۳ معاهده رم به این مفهوم است که نسخه‌های فنوگرام به تعداد کافی در اختیار عموم قرار گیرد. ارجاع به نسخه‌ها در امکان تسری مجوز قانونی در مواردی که فنوگرام بر اساس تقاضا از طریق شبکه دیجیتالی ارسال می‌شود، تردید به وجود می‌آورد، اما بند ۴ ماده ۱۵ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو در این مورد هر نوع تردیدی را از بین می‌برد. به تصریح این ماده «در دسترس عموم قراردادن فنوگرام، توسط دستگاه‌های باسیم یا بی‌سیم به نحوی که برای هر کس به طور انفرادی امکان دسترسی به آن‌ها در زمان و مکان دلخواه وجود داشته باشد، انتشار با هدف تجاری محسوب می‌شود». در بند ۲۱ ماده ۱ لایحه هم انتشار این‌گونه تعریف شده است:

«در اختیار قراردادن نسخه‌های ملموس اثر ادبی و هنری یا ابزار رسانه به قصد فروش، اجاره، عاریه به عموم یا سایر صور انتقال مالکیت به شرطی که در خصوص اثر ادبی، هنری، عمل در اختیار قراردادن آن با موافقت دارنده حقوق و در خصوص ابزار رسانه صوتی، با موافقت تولیدکننده یا قائم‌مقام قانونی او انجام شده باشد. دستگاه باسیم، عبارت است از اطلاع‌رسانی به عموم به طور مستقیم در یک محل عمومی، غیر از یک مورد استفاده در یک نمایش. دستگاه بی‌سیم، به پخش رادیویی

و همچنین توزیع همزمان با کابل مربوط می‌شود. در عوض پخش دیجیتالی که موجب می‌شود، استفاده‌کننده بتواند به شیوه‌ای تعاملی به محتوای ضبط شده، دسترسی پیدا کند مشمول حقوق انحصاری خواهد بود و نه تابع مجوز قانونی.»

د - استثنائات حقوق مادی تولیدکنندگان

همانند پدیدآورنده، حقوق مادی اشخاص بهره‌مند از حقوق مجاور هم دارای محدودیت‌ها و مستثنیاتی است که در مجموع شباهت فراوانی با محدودیت‌ها و استثنائات مرتبط با حقوق مادی پدیدآورندگان دارد. بند ۱ ماده ۱۶ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو بدون احصای این محدودیت‌ها به کشورهای عضو اختیار داده است به تعیین آن‌ها بر اساس قوانین داخلی اقدام کنند. با این حال محدودیت‌های مزبور باید دارای همان ماهیتی باشد که در زمینه حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری پیش‌بینی شده است.

در حقوق فرانسه نیز در ماده ۲۱۱-۳ قانون مالکیت فکری، محدودیت‌های حقوق مادی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری برای حقوق مجاور تکرار شده است، اما برخی استثنائات هستند که تنها اختصاص به حقوق مجاور دارند؛ از آن جمله است اماره انتقال حقوق به تولیدکننده محصولات صوتی و تصویری. به عنوان مثال بند ۵ ماده ۲ دستورالعمل اروپایی راجع به حقوق مجاور در سال ۱۹۹۲ و ماده ۴-۱۲۲ قانون مالکیت فکری فرانسه اماره‌هایی را به نفع تولیدکنندگان آوانگاشت‌ها یا سکانس‌های صوتی و تصویری برقرار کرده‌اند که به نوعی محدودیت در حقوق مادی صاحبان حقوق مجاور است. (زرکلام، ۱۳۸۷ ش.)

ماده ۱۳ موافقت‌نامه تریپس و ماده ۱۶ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو، محدودیت‌ها و استثنائاتی را به طور کلی ذکر کرده و دست کشورها را در معین

کردن استثنائات باز گذاشته و تنها یک شرط برای آن مقرر کرده‌اند و آن، این که به منافع مشروع دارنده حق مادی، لطمه‌ای وارد نشود که البته تشخیص این مورد دشوار است. موافقت‌نامه تریپس شرایط، محدودیت‌ها، استثنائات و قید و شرط‌هایی را در آن حد که کنوانسیون رم اجازه داده است مقرر نموده، یعنی به کنوانسیون رم ارجاع داده است. فلسفه استثنائات همان فلسفه تعادل در دسترسی جامعه به اثر و استفاده اقتصادی دارنده حق است، لذا به جاست تا قانونگذار ما هم تدابیری در این زمینه اتخاذ نماید.

۱- استفاده شخصی

طبق بند ۱ ماده ۱۵ کنوانسیون رم ۱۹۶۱، یکی از استثنائات حق مادی، استفاده شخصی است. این استثنا در تبصره ماده ۵ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲ نیز آمده است. در ابتدای ماده ۱۰۵ پیش‌نویس لایحه که در مورد حقوق مادی تولیدکننده فنوگرام است، به ماده ۹۵ لایحه ارجاع داده شده است. در این ماده آمده است که: «مفاد مواد مربوط به استثنائات حقوق مادی پدیدآورندگان آثار با انجام تغییرات لازم در خصوص استثنائات حقوق مادی مذکور در این بخش قابل اعمال است»، لذا ناگزیر هستیم که به استثنائات حقوق مادی پدیدآورندگان رجوع کنیم که در مواد ۳۲ تا ۴۴ آورده شده است. در ماده ۳۳ آن اولین استثنا که «تکثیر محدود برای مقاصد شخصی» می‌باشد، آورده شده است. تکثیر باید محدود باشد و از اثر منتشرشده (که در اینجا منظور فنوگرام توزیع‌شده) و توسط شخص حقیقی این تکثیر محدود انجام شود.

اما این ایراد به انحصار شخصی بودن وارد است که در تعریف شرکت می‌گوییم اجتماع ۲ نفر، حال اگر شخص حقوقی در حدود متعارف اثری در محدوده شرکت که می‌تواند محدود به همان ۲ نفر شود و برای آن شرکت هم دارای منافع

اقتصادی و سودآوری نباشد و صرفاً جهت اطلاعات عمومی نسخه برداری گردد مجاز نخواهد بود و در محدوده استفاده منصفانه واقع نمی‌شود؟ با توجه به این نکته که اصل توزیع و نسخه‌برداری به صورت محدود در ماده ۴۰ لایحه پیشنهادی پذیرفته شده است، با پیش‌بینی شرایطی توسط قانونگذار که به منافع دارنده حق مادی ضرر نرسد، چنین استفاده‌ای نیز قابل پذیرش است. دیگر این که قصد انتفاع در آن نباشد. با توجه به این که استثنائات حقوق مادی همانطور که از اسمش معلوم است، استثنایی است. بنابراین باید تفسیر مضیق شود و به قدر متیقن از آن اکتفا شود.

۲- استفاده از گزیده‌های کوتاه به منظور گزارش وقایع روزمره

طبق بند ۲ ماده ۱۵ کنوانسیون رم ۱۹۶۱ تحت عنوان کنوانسیون بین‌المللی راجع به حمایت از هنرمندان مجری اثر، پدیدآورندگان فنوگرام و ویدیوگرام و سازمان‌های پخش رادیویی و تلویزیونی، این مورد هم از موارد استثنائات حقوق مادی محسوب می‌شود و علاوه بر این، بند ۳ آن هم که به این صورت آمده: «ضبط‌های موقت که توسط سازمان رادیو - تلویزیون با استفاده از امکانات سازمان و برای همان سازمان انجام می‌شود»، در ذیل این استثنا واقع می‌شود.

این استثنا در قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲ نیامده، اما در پیش‌نویس لایحه تحت عنوان «تکثیر، پخش رادیو - تلویزیونی و سایر صور ارسال عمومی اثر به منظور اطلاع‌رسانی» آمده است و ۳ ماده ذیل آن، آن را به طور کامل تشریح کرده است. ابتکاری که در پیش‌نویس لایحه مقرر شده، این است که گفته شده: «اگر پخش یا نمایش اثر به طور اتفاقی و ضمنی در جریان پخش گزارش صوتی - تصویری باشد، نیاز به اجازه ندارد.»

۳- استفاده برای اهداف آموزشی یا تحقیقات علمی

بین استفاده شخصی و استفاده برای اهداف تحقیقاتی تفاوت است. استفاده‌کننده برای اهداف تحقیقاتی باید اول ثابت کند که استفاده او به منظور تحقیق یا مطالعه شخصی است و دوم نشان دهد که این یک مورد رفتار منصفانه است تا استفاده او به اجازه دارنده حق نیازی پیدا نکند. (سترلینگ، ۲۰۰۳ م.) این استثنا بیشتر در جهت منافع کشورهای در حال توسعه است. طبق بند ۴ ماده ۱۵ کنوانسیون رم ۱۹۶۱، این مورد هم یکی از استثنائات حقوق مادی محسوب می‌شود. ماده ۵ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲، این استثنا را ذکر می‌کند، اما در کنار آن دو شرط برای آن در نظر می‌گیرد: این استفاده نباید جنبه انتفاعی داشته باشد و اجازه نسخه‌برداری (که در مورد فنوگرام منظور همان تکثیر است) باید به تصویب وزارت فرهنگ و هنر رسیده باشد. این شرط اخیر در عمل بسیار مشکل‌آفرین است، زیرا هر فردی که بخواهد از اثری استفاده آموزشی و علمی کند، باید به وزارت فرهنگ و هنر که امروزه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی شده، مراجعه کند که هم بسیار وقت‌گیر است و هم باعث شلوغی این وزارتخانه می‌شود، اما در لایحه در صورتی که از سازمان مدیریت جمعی اخذ اجازه ممکن نباشد با ذکر مأخذ مجاز دانسته شده است که این امر یک مزیت و جنبه مثبت لایحه محسوب می‌شود.

ماده ۳۵ پیش‌نویس لایحه، این استثنا را بیان نموده و در آن غیر انتفاعی بودن را قید کرده است. در این ماده تکثیر نیز در صورتی که به میزان مورد نیاز و در حدود متعارف باشد مجاز دانسته شده، اما هیچ توضیحی در خصوص حدود متعارف و به میزان مورد نیاز ارائه نداده است. این حدود متعارف نیاز به تعریف قانونگذار دارد تا جلو سوء استفاده و تفسیر موسع گرفته شود. به همین دلیل است

که در فصل سوم قانون حق مؤلف ۱۹۸۸ انگلستان در مقام بیان موارد استثنائات نقض حقوق مادی اشاره دارد که «نسخه‌برداری توسط نهاد آموزشی با هر نوع دستگاه فتوکپی در هر فصل سال نباید بیش از ۱٪ اثر باشد.» (نوروزی، ۱۳۸۱ ش.) همچنین یک استثنا با عنوان «سهولت در ذخیره اطلاعات آموزشی در پایگاه‌های داده» وجود دارد که به منظور دسترسی معلمان و دانش‌آموزان طراحی شده و موضوع این‌که از چه طریقی در این موارد حقوق انحصاری باید اعمال شود تحت بحث و بررسی است. (سترلینگ، ۲۰۰۳ م.) لایحه پیشنهادی، استفاده از اثرهای منتشرشده را مد نظر قرار داده و در مورد دسترسی به پایگاه‌های داده به همان اهداف آموزشی اشاره‌ای ننموده است. بهتر بود استفاده آموزشی از هر طریق میسر می‌گشت، زیرا مقصود مقنن هدف از تکثیر و بهره‌برداری است و نه نوع روش آن و در ماده ۳۴ تکثیر از پایگاه‌های داده مجاز دانسته نشده است.

۴- نقل قول

ماده ۷ قانون سال ۴۸ مقرر می‌دارد: «نقل اثرهایی که انتشار یافته است و استناد به آن‌ها برای مقاصد ادبی، علمی، فنی، آموزشی و تربیتی به صورت انتقاد و تفریط با ذکر مأخذ و در حدود متعارف مجاز است.» این استثنا در کنوانسیون رم ۱۹۶۱ و در قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲ مقرر نشده، اما در ماده ۴۱ پیش‌نویس لایحه ذکر شده است. تأکید لایحه بر ذکر مأخذ و نام است و این تأکید در مورد تولیدکنندگان مصداق بارزی نخواهد داشت، چون فلسفه این عبارت حمایت از حقوق معنوی است که در لایحه برای تولیدکنندگان منظور نشده است. عبارت بعدی که می‌تواند باب سوء استفاده را باز کند، تفسیر کلمه «در حدود متعارف» است که تعریف مشخصی از آن بیان نشده، در حالی که در قوانین کشورهای دیگر یک ملاک و اندازه‌ای برای حد متعارف در نظر می‌گیرند

تا موجب تفسیرهای موسع و گوناگون نشود. هدف از نقل قول باید کمک به گسترش علوم و یا نقل با اهداف آموزشی باشد و مفهوم مخالف این جمله این است که نباید اثر برای اهداف تجاری و انتفاعی صرف مورد استفاده قرار گیرد.

۵- نمایش عمومی آثار

این استثنا در کنوانسیون رم ۱۹۶۱ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲ نیامده، اما در ماده ۴۲ پیش‌نویس لایحه ذکر شده است، البته استثنائات دیگری هم در لایحه در مورد پدیدآورنده مطرح است که در صورت تطبیق با تولیدکنندگان می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. تصویربرداری توسط کتابخانه‌ها و مؤسسات نگهداری منابع، تکثیر برای استفاده اشخاص ناتوان و ترجمه اثر از آن جمله است.

البته طبق بند ۲ ماده ۱۶ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو و ماده ۱۳ موافقت‌نامه تریپس و بند ۵ ماده ۱۵ دستورالعمل اروپایی مورخ ۲۰۰۱ راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حق مجاور در جامعه اطلاعاتی، در تفسیر این محدودیت‌ها باید سه شرط رعایت شود: ۱- محدودیت‌ها فقط در مواردی که پیش‌بینی شده، اعمال شوند؛ ۲- اعمال این محدودیت‌ها به بهره‌برداری متعارف از محصولات ناشی از حقوق مجاور، خدشه وارد نسازد؛ ۳- به منافع مشروع صاحبان حقوق مجاور، زیان غیر قابل توجیه وارد نکند.

نتیجه‌گیری

پیش‌نویس لایحه در رابطه با حقوق مجاور و یکی از مصادیق آن تولیدکنندگان فنوگرام بسیار مناسب عمل کرده و توانسته خلأ قوانین سابق را برطرف کند. سعی پیش‌نویس لایحه بر این بوده است که مقرراتش بر طبق حداقل‌های کنوانسیون رم باشد و در بسیاری از موارد نیز عیناً از معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو تبعیت کرده و در واقع همان مواد با تغییرات جزئی بیان گردیده و برگردان فارسی معاهده در بسیاری موارد لحاظ شده است.

خلأیی که در این زمینه در پیش‌نویس لایحه وجود دارد این است که، فقط از تولیدکنندگان فنوگرام نام برده و هیچ مواد قانونی به تولیدکنندگان ویدیوگرام اختصاص داده نشده است. در حالی که بهتر بود در این مورد همانند بسیاری از کشورها مقرراتی در نظر گرفته می‌شد. اهمیت طرح مقرراتی در این خصوص این است که پیش‌بینی قانون از تفسیرهای گوناگون جلوگیری می‌کند، راه حلی برای مشکل اندیشیده می‌شد و همچنین خلأ موجود را مرتفع می‌ساخت.

تفاوت لایحه با قوانین کشورهای دیگر تنها در جزئیات است نه در کلیات و در قواعد و ماهیت موضوع از اصول مشترکی پیروی می‌کند. ذکر جزئیات در قانون می‌تواند پایان‌دهنده ابهامات بسیاری گردد و لازم است تا قانونگذار قبل از زمینه‌سازی برای ایجاد ابهام ابتدا جزئیات مفروض را با الهام از قوانین کشورهای پیشرفته که در کپی‌رایت قدمت بیشتری دارند و با توجه به موادی که نشان از تجربیات آنها از دعاوی و پرونده‌های مطرح دارند، لحاظ نماید تا در پی این ابهامات و قصور قانونگذار حقوق اشخاص پایمال نگردد.

پی‌نوشت

1. WIPO Performances and Phonograms Treaty

فهرست منابع

الف - فارسی:

پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط.

زرکلام، ستار. (۱۳۸۷ ش.). *حقوق مالکیت ادبی و هنری*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، چاپ اول، صص ۲۲۰-۲۳۴، ۲۵۱-۲۴۹.

صادقی، محسن. صفایی، سیدحسین. محسنی، حسن. (۱۳۸۵ ش.). مطالعه تطبیقی حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و دارندگان حقوق مرتبط. *مجله فصلنامه مدرس علوم انسانی*. سال دهم، شماره سوم، صص ۹۶-۷۹.

صادقی، محسن. محسنی، حسن. (۱۳۸۳ ش.). حقوق مرتبط با حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری. *پژوهش‌های ارتباطی*. شماره سی و نهم، صص ۱۹۲-۱۵۹.

صادقی، محمود. پورمحمدی، شیما. (۱۳۸۶ ش.). حقوق مرتبط با حق مؤلف. *مجله فقه و حقوق*. سال چهارم، شماره سیزدهم، صص ۹۶-۷۳.

کلمبه، کلود. (۱۳۸۵ ش.). *اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان*. مترجم علیرضا محمدزاده وادقانی، تهران: نشر میزان، چاپ اول، صص ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۱۰، ۲۲۶، ۲۳۰.

محسنی، حسن. صادقی، محسن. (۱۳۸۶ ش.). حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط در موافقت‌نامه تریپس و حقوق و تکالیف جمهوری اسلامی ایران در اثر الحاق به آن. *مجله فصلنامه مدرس علوم انسانی*. دوره یازدهم، شماره دوم، صص ۱۶۱-۱۲۷.

مری بٹ، پیترز. (۱۳۷۸ ش.). مفاهیم اساسی حقوق مؤلف و حقوق وابسته به آن. *مجله دیدگاه‌های حقوقی*. شماره پانزدهم، صص ۳۲-۱۶.

نوروزی، علیرضا. (۱۳۸۱ ش.). *حقوق مالکیت فکری، حق مؤلف و مالکیت صنعتی*. تهران: نشر چاپار، ص ۱۱۹.

ب - لاتین:

- Bouche, N. (2011). *Intellectual Property Law in France*. Netherlands: Kluwer Law International, 106.
- Kamina, P. (2004). *Film Copyright in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press. 101-102.
- Sterling, JAL. (2003). *World Copyright Law*. London: Sweet & Maxwell, 437-438.
- Suomeksi, PV. (2011). Audio Recording Producer - Economic and Moral Rights. Available at: <https://wiki.aalto.fi/>. Last visited 21 March 2012.

یادداشت شناسه مؤلفان

سعید حبیببا: دانشیار، گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
(نویسنده مسؤل)
پست الکترونیک: habiba@ut.ac.ir
میترا محتشمی: کارشناس ارشد حقوق مالکیت فکری، قم، ایران.

Rights of Producers of Audio and Video Media Tools

Saeed Habiba

Mitra Mohtashami

Abstract

Media tools include phonogram and videogram which do not create any work but they cooperate in recording the work. Therefore, phonogram and videogram producers have an important role in work consolidation. The rights of producers of audio-visual media tools are part of the Related Rights. However, most legislation only deals with supporting producers of audio media tools, and the producers of visual media tools have never been mentioned. This Article tries to review the protection of the producers of these works with explaining the law of these affiliates of literary and artistic creations. For this purpose, the former laws and conventions along with the draft bill will be studied.

Keywords

Neighboring Rights, Rights of Intellectual Property, Producers, Audio Media, Phonogram, Videogram